

Елица
ДУБАРОВА

Щрихи
към някои проблеми на

*А*нтичната и
*З*ападно
*Е*вропейската
*Л*итература

Елица Дубарова

ЩРИХИ КЪМ НЯКОИ ПРОБЛЕМИ
НА АНТИЧНАТА И ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКАТА
ЛИТЕРАТУРА

В помощ на студента

Издателство Либра Скоф

© Щрихи към някои проблеми на Античната
и Западноевропейската литература
© Автор: Елица Дубарова

Българска, първо издание
ISBN: 978-954-471-209-9

Издателство ЛИБРА СКОРП
Бургас, 2013

Това е откъс от книгата.

**Цялата книга може да намерите в
Библио.бг**

www.biblio.bg

Елица Дубарова

**Щрихи
към някои проблеми
на Античната
и Западноевропейската
литература**

в помощ на студента

Бургас, 2013

Една от най-широкообхватните дисциплини във филологическото обучение на висшето хуманитарно образование и знание е Антична и Западноевропейска литература. Необозрим гигантски корпус от художествена литература и литературноисторически натрупвания.

Опитите да се систематизират всички тези наслагвания довежда до мащабни многотомни проекти, които при цялата си всеобхватност пак не могат да фиксират в стройна система тази отворена към нови и нови попълнения наличност.

Настоящото издание е един от поредните (може би неуспешни) опити да се представи твърде редуцирано, без никакви периодизационни схеми и очертавани хронологични граници възможният шрих върху взаимнопроникващия прочит на двете огромни литератури – Античната и Западната. Само ще се маркират проблемните зони, от които извира парадоксите на взаимното проникване.

Единствената възможна претенция на този “Шрих” е да се покаже (за кой ли път), че развитието на литературата е развитието на самото (художествено) съзнание и целият литературен процес не би бил възможен без плетеницата от (въобразени) траектории на разума и интуицията човешка.

Първи раздел

Лекционни бележки

Тема първа

Необозримата античност

I. Антична литература и антично съзнание – траектории на проникването

I.1. Европейската Античност като абсолютната древност

В началото е Античната литература, с включено в понятието етимологическо разбиране за древна литература. Странно е как за настоящата дисциплина наименованието “древна литература” се основава само на гръко-римския корпус от произведения, без да има предвид представителните за такова разбиране древни култури като източните, далеч предхождащи античната цивилизация.

Оказва се, че дори и в отвореното хуманитарно осмисляне на битието ни, ние като консуматори, като крайни потребители отново сме определени от наследени конструкти, от типови модели, най-лесно смилаеми и възприемаеми от позицията на европейски граждани. Стесненото ни разбиране за античната цивилизация като произхождаща само от отношенията в Древна Гърция и Рим се налага поради факта, че това антично общество по чисто географско-териториални причини е прекият ни генетичен и културен предшественик.

Изхождайки и от една, така да я наречем, ментална предразположеност, се оказва, че древногръцката литература и култура импонира толкова добре на европейското разбиране за литература благодарение на своята особеност (наблюдавана и коментирана още от Аристотел в неговото

“Поетическо изкуство”) – да разделя природата на действителността от литературното (само)съзнание. Тоест, някак естествено, още от времето на създаването на митовите, идва склонността древният европеец да пре-съз-дава действителността като условна.

Едно от възможните обяснения включва и своеобразна психологическа предразположеност – античните митологични мотиви са най-близки до нагласата на европейския човек. Не са му чужди така, както например биха му чуждеели другите, извъневропейските култури и истории, имащи свое собствено лоно на развитие, което и досега би могло да се дефинира като синкретично. Безспорно източните култури, в обхвата на които влиза и съответната национална литература (напр. японска, китайска, египетска и т.н.), са запазили онази изконна свързаност между сфери с различна принадлежност (философия, религия, художествено изкуство), която позволява тяхната взаимна обусловеност.

От друга страна, в чисто политически план е също изключително удобно да се утвърждават европоцентристки тенденции, фиксиращи (и сугестиращи) идеологически интелектуалния ни хоризонт. Абсолютизацията и идеализацията на всички европейски процеси ще се окаже в основата на много по-сериозни съвременни процеси, включително и религиозни. Изхождайки от тези стесняващи, но вече историзирани и изяснени перспективи днес ние дефинираме, че предметът на античната литература е литературата на гръко-римското общество.

Опитът на древните да изградят по естествен и най-малко травматичен път своя природен и социален ред, тоест своя космос, идва като устно разказване със специфична фантазна окраска за явления и герои. Тези почти изфантазирани, почти ритуално отиграни разкази/митоси са част от онзи първичен пласт на митологичното съзнание на древния човек, който по обясними причини не достига до нас.

I.2. Формите на социално общуване като форми на съзнанието

I.2.1. Дородово и родово общество

Ясно е, че митологичните представи, развиващи се в съзнанието на древния човек, резултатът върху начините на преживяване на колективното начало, върху осъзнаването на тази инстинктивна принадлежност към другия. Най-ранната фаза в оформянето на човечеството е дородовото общество. Античният човек от това време е все още в своя предлогически период. Мисленето му за природата е в регистъра не толкова на рефлексията, колкото на усета и инстинктивното ѝ преживяване. Тази очевидно прекогнитивна представа за нещата се основава на усещания, афекти и желания, които допринасят за това по естествен път човекът да постига познание за заобикалящата го (враждебна) среда. В основата на първия митообразуващ материал е своеобразното антропоморфизиране на природата и всичко, което произтича от нея. Оказва се, че обожествяването на стихии и явления от най-непосредственото обкръжение на човека е в основата на религиозните импулси на древния човек – един първичен, примитивен процес на символизация, който в течение на хилядолетия ще се развие до абсолютното съвършенство на поетическата символизация.

I.2.1.1. Магически представи

В рамките на този предсъзнателен период на възприемане светът за древния човек е матриархално определен, тоест има земни богове, които се съзират навсякъде, като се започне от шума на дърветата, мине се през необузданата красота на пламтящия огън и се стигне до екстаза от изтичащата от небето вода – това са първите обожествени стихии, които носят синкретичния характер на човека и природата, слети-в-едно-цяло. Тази свързаност протича все още по хоризонтала, пространственият усет не е достигнал нивото на вертикалните проекции, в основата на култовите практики е така наречената “магия”, или още “действие”,

защото магията е непосредствената форма на опита, на преживяването, защото всичко наоколо е изпълнено с въздействащи сили и енергии, които биват усвоени (и рационализирани съответно) чрез ритуалната игра, чрез самото действие. Именно затова може да се каже, че кълнът на целия по-късен митологичен опит е магическата представа за света.

1.2.1.2. Митологически представи

Малките човешки общности, споени първоначално в инстинктивно търсене на другия, започват все повече да се разрастват, оформят се микроструктури, които залягат в основата на по-късната йерархичност. Със създаването на така наречения родовообщинен строй, с оформянето на организация от родов тип започва и формирането на едни нови, по-рафинирани представи за света, които ще разкроят един различен пространствен усет – този път по вертикала. Вертикалата е устойчив знак на йерархичността. Тя носи имплицитният заряд на патриархалната определеност, което се препотвърждава и в замяната на земните обожествени стихии с нови, антропоморфизирани божества, отделени от непосредствената близост с човека и ситуирани в едно ново, сакрално “горе”, наречено “Олимпийски свят”. Тази еманципация на човешкия “аз” от божествено-природния глас е първият сериозен знак за рефлексия от културен тип. Вертикалното структуриране на света е носител на нов тип съзнание на древния човек, основано вече на непосредствената форма на опита, а на едно своеобразно “дистанциране”, “отстранение”, чрез което ще започне и процесът на изобразяване. Основно средство в изразяването и изобразяването на митичния опит става словото. Оттук нататък митът като подредено и подреждащо слово ще придобие и естетическа стойност.

I.3. Белези на Античната култура и литература

I.3.1. Синкретичен характер

Изоморфията, която протича между формирането на съзнанието и формирането на социалните структури е особено показателна за синкретизма на битието и неговото преживяване. От ритуалното отиграване на природата и нейните явления, през сакралното преживяване на пространствените дихотомии (най-универсалната от които е пространствената опозиция “горе-долу”, включваща в себе си и дихотомията “сакрално-профанно”) до сложния феномен на условно изобразяване и пресъздаване на действителността, с целия литературен и културен потенциал на метафоричното изображение, древният човек е очертал една завършена в себе си (и още в границите на Античността) перспектива на самовъзпитание и издигане статута на човека от примитивно до културно същество, без при това да е целял разделение на действителната от художествената, съответно от религиозната сфера.

I.3.2. Колективен характер

Колективната споделимост на битието е предопределена първоначално на инстинктивно, по-късно и на вторично, рефлексивно ниво, но така или иначе – всичко се преживява в един колективен модел, който по-късно ще определи и йерархичните структури вътре в себе си. В рамките на този първичен колективитет се изгражда и устната форма на разказване, която на свой ред ще предопределително и следващата важна черта на античната култура, а именно:

I.3.3. Устен характер

В основата на развилата се по-късно антична литература и култура е устната форма на митологията, която в изконния си вид няма литературно-естетически измерения, но е исторично и типологично значима, защото от необходимостта, с цялата присъща на човека миметична предразположеност, устно да се разказва за явления и герои, се

поражда именно литературното съзнание, осветено от авторитета на аедите и рапсодите, и по-точно на най-добрия от тях – Омир. Част от феноменалното предаване от-уста-на-уста е паметта за сериозните събития в живота на древните. Устният характер на това разказване и предаване на поколенията е превърнало този първичен митологичен пласт в своеобразна литература, заради фантазната окраска, с която всеки, съобразно личностната си предразположеност и емоционална нагласа, е разказвал и пеел пред своите съплеменници, разширявайки определени моменти, внасяйки нов щрих на своеобразно тълкуване и обяснение и т.н. Неслучайно Аристотел намира произхода на литературното творчество и първите лирични отблясъци именно в импровизациите на аедите и рапсодите¹. Тук бихме могли и да се опрем на един друг голям авторитет, първият изследовател на мита и митологичното време, италианският учен Джамбатиста Вико,² който в своя евристичен труд “Новата наука” коментира с огромна съпреживителна мощ произхода на поетичното изкуство: “Поетическата мъдрост – първата мъдрост на езичесвото – е трябвало да започне с метафизиката, не рационалната и абстрактната метафизика на съвременните учени, а с чувствената и фантастична метафизика на първите хора, тъй като на тях напълно им е липсвал разсъдък, но са притежавали силни чувства и могъща фантазия... Подобна метафизика е била тяхната истинска поезия, а поезията – тяхна естествена способност, породена от незнание на причините... Тази поезия първоначално е била за тях божествена. Те си представяли като богове причините за усещаните и бъдещи удивление неща... Те приписвали на предизвикалите удивление неща същност, съответстваща на техните собствени представи, също както децата...” “Ние доказахме, че толкова възвишена поезия се е родила

¹ Вж. с. 70, гл.4 от “Поетическото изкуство”

² Джамбатиста Вико (23 юни 1668 – 23 януари 1744) е италиански мислител, историк и философ.

вследствие недостатъчността на човешкия разсъдък и че появилите се след това философия, изкуство, поетика, критика и дори именно в резултат на тях не се създава друга поезия – даже равна, да не говорим за превъзхождаща... При такова разкриване на основите на поезията се опровергава мнението за недостижимата мъдрост на древните, каквато се опитват да открият като се започне с Платон и се свърши с Бейкън Веруламски... Тя е била простонародна мъдрост на законодатели, създали човешкия род, а не тайнствена мъдрост на изключителни дълбоки философи”.¹

Коментарите на Вико за произхода на поезията идват да покажат, че дори и платоническата представа за божествената надареност на твореца е уязвима, доколкото простонародната мъдрост, като нещо реално, налично и доказуемо, е в основата на всяко по-късно знание и тя (народната мъдрост) е тази, която може да понесе високия статут на “законодател” и “създател на човешкия род”

I.4. Митологичното времепространство (като културен архетип)

Ритуалната същност на цялата древна култура е определила един основен модел на възприемане на времето и пространството, не толкова като емпирични категории, колкото като (пред)усет за нещо непрестанно протичащо в кръгово движение, една циклична преживяемост на деня и нощта, на живота и смъртта, на умората и отмората. Тази циклично-кръгова представа за живота е неразривно свързана с, така да я наречем, практическата “метафизика” на древния човек да организира живота и делника си по хармоничните закони на природата, така че да не усеща травмата от полярната раздвоеност на екзистенциалните категории, живот-смърт, раждане-умиране и т.н. Много по-късно, доста след отделянето на Олимпийския от човешкия свят, с развитието на философията като отделна наука, с

¹ Цитат по: Мелетински, Е. *Поетика на мита*, С. 1995, с.14.

развитието на астрономията и математиката, както и с откриването на писмеността, ще се разкрият новите перспективи на линейното време, на Евклидовото пространство, родило на свой ред векторната история, която по-късно ще замени мита-като-памет.

1.5. Видове обожествяване и видове митове

Етапите на развитие на човешкото съзнание, подобно на етапите на детското съзнание, ако останем съпричастни на Викоаянската концепция, протичат в съответния ред като еманации на постепенно преодоляван примитивизъм. От фетишизъм и анимизъм, характерни за най-ранната рефлексия на човека, през тератоморфизъм и тотемизъм, венецът на религиозното мислене е изплетен във фазата на антропоморфните проекции, отнесени по вертикала в сакралното “горе”. От непосредствената близост на предметите, религиозното съзнание все повече се еманципира, за да стигне в последния стадий на своето израстване до висотите на небесните селения, където дори и днес “ситуираме” обителта на духовния ни създател.

По съответен ред се подреждат и видовете митове: тотемически, зооморфни, календарни, космогонични, с включени в тях теогонични и антропогонични; есхатологични и етиологични митове. Тематичната основа на съответните групи митове определят и двата основни периода на старогръцката митология:

1.5.1. Доолимпийски период

Първите три групи митове са от така наречения Доолимпийски период на създаване на митовете, в рамките на който важните разкази са тези за пораждането на всички природни явления, които, макар и обожествени, все още са далеч от антропоморфната представа на по-късния период. Именно от този Доолимпийски период са свидетелствата за най-ранните богове и титани, Уран и Гея, Кронос и Рея и т.н.

1.5.2. Олимпийски период

Олимпийският период е по-късен феномен на старогръцката митология, устойчиво свързан с развития антропоморфизъм от фазата на символизиращото вече митологичното съзнание. Тоест, налице са вертикалните структури на битието, в рамките на които божественият свят вече е отделен от човешкия свят. Тук е цялото Олимпийско поколение, активно участващо в различните героични митологически цикли. Преодоляването на първия, доолимпийски период, в митологичното съзнание, е метафорично предадено в митологията чрез разкази за узурпирането на трона на Кронос. Тенденцията всеки следващ олимпийски бог да узурпира всемогъщието на предходния е показателна за това, че в настъпващата социална и обществена промяна човекът е достигнал до извода за динамиката и прогресиращата функция на вътрешните напрежения и противопоставяния, които имат характер на поколенчески антагонизъм.

1.5.3. Героически период

Постепенно героическото поведение, с всички присъщи му свръхестествени прояви се пренася от боговете към хората. Все едно дали са с божествен произход, героите на древногръцката митология утвърждават нов ред и смисъл в човешкото битие – има йерархии, с които всеки оттук нататък ще се съобразява. В битие на война героическото поведение е това, което извежда на преден план боецът, войнът, верноподаникът, готов да умре за племето и рода, безпрекословно подчинявайки се на новата социална система. (Именно в такъв контекст и в такава ценностна перспектива противопоставянето между Ахил и Хектор в героическата “Илиада” идва да покаже, че все по-ценен и съобразен на всякаква етична и естетична характеристика ще бъде човекът от подреденото битие (на Троя), включващо в себе си синовен, народностен, бащин и съпругески дълг – всичко, което възплъщава образа на Хектор, принцът на Троя.)

На един по-късен етап човешкият героизъм ще минава през дилемите на грешките и трагическите вини, през Прокрустовото ложе на *хюбриса*¹, за да се утвърди в крайна сметка една нова перспектива на преживяването – интровертната. Мотивацията за действията на човека ще придобие измеренията на съобразяване с вътрешните етични норми и с придобития във времето морал, като най-висша ценност на самовъзпитанието и самоусъвършенстването на човека, във от опеката на капризни и ревниви богове.

1.6. Историческа периодизация на Античността

Епохите до така наречения “Омиров период” бихме могли да назовем като протокултурни, тъй като, макар и да създават кълновете на бъдещата антична култура и литература, все още в тези първи векове на формиране на античната цивилизация няма рефлексия от литературен тип, която да ги легитимира като собствено културни епохи.

1.6.1. Протокултурни цивилизационни модели от времето на Античността

Критска култура (минойска цивилизация) – 20-25 век пр.н.е. – основен център Кнос, възниква керамиката – орнаменти, растителни и животински мотиви. Поражда се митът.

Микенска култура – ахейска цивилизация 16-12 в. пр.н.е. – основни центрове – Микена и Тиринт. По това време е датирана троянската война; наблюдава се развитие на златните погребални маски и митове.

¹ Хюбрис (на гръцки: ὕβρις) означава арогантност и надменност, липса на връзка с реалността, надценяване на собственото положение и обида към боговете, което води до последващо наказание и поражение. В Древна Гърция смисълът на това понятие има конкретиката на грешната постъпка за надпоставяне на някого над боговете или забравяне да им се отдаде благодарност, когато са оказали помощ.

**Библио.бг - платформа за
електронни книги и списания**

Чети каквото обичаш!

www.biblio.bg

